

БІБЛІОТЕКА „УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА“.

Ч. I.

В. АНДРІЄВСКИЙ.

(Ліберець).

**ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ
УКРАЇНСЬКИХ ПРАВІХ ПАРТІЙ**

(З доповіді, читаної 16—17/ХІ 1920. р., в українському військовому таборі в Райхенбергу).

Берлін 1921.

З друкарні Гофмана у Зальцведлі.

В. АНДРІЄВСЬКИЙ.
(Ліберець)

**ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ
УКРАЇНСЬКИХ ПРАВИХ ПАРТІЙ.**

БЕРЛІН 1921.

*Всі спокую щиро прагнуть
А не в оден гуж всі тлянуть:
Той на право, той на ліво,
А всі браття — тото диво...*

*.
Нема любви, нема згоди, —
Від Жовтої взявши Води
През незгоду всі пропали —
Самі себе звоювали...*

(З вірша, який приписують гетьману Івану Мазепі).

Під правими українськими партіями й організаціями я розумію такі, що не причисляють себе самі до соціалістичних, що соціалістичної доктрини не беруть за основу свого світогляду і не беруть собі за конечну ціль в більшій чи меншій мірі тепер, чи в будуччині досягнення соціалістичного ладу. Ні одна з таких українських правих партій ніколи за час існування Української Держави і до того, — за часів Укр. Центральної Ради, не брала участі в правлінні над Україною, в жаднім уряді на Україні своїх заступників не мала, не мала навіть репрезентантів в українськiм парламента — Центральній Раді, тому не може взяти на себе ніякої відповідальности за державне будівництво України.

До правих українських партій треба причислити:

1. Українську Демократично - Хліборобську Партію.
2. Українську Народню Партію (що заложена 15. травня 1919. р. у Станиславові і в продовженням »Всеукраїнського Союзу хліборобів - власників« (селян), котрий в свою чергу повстав в жовтні 1918. р. в наслідок розколу Київського Областного Союзу хліборобів-власників (поміщицького).

До українських правих організацій треба зачислити:

1. Український Національний Союз »Україна« (заснований в 1919—20. р. у Берліні).
2. Союз »Хліборобів - Державників« (засновано в квітні 1920. р. у Відні).

Мусимо одрізнити українські праві організації від таких, що тільки виникли, або розвинули свою діяльність на Україні, з українством не мали нічого спільного й самі себе українськими не рахували. До таких належать напр. »Союзъ Хлѣборобовъ-Собственниковъ«, або славнозвісний »Протофісь«. З другого боку не можна до правих укр. організацій зараховувати й таких скорше авантурницьких, з чужого утримання існуючих організацій як «Українській Національний Комитетъ» в Парижі, на чолі котрого стоїть пан Моркотун, колишній член Центральної Ради, отже тим самим особа якогось »лівого« напрямку.

Непоінформованість про праві українські партії на Україні й за кордоном являється наслідком слабо розвинутої їхньої діяльності з одного боку, а з другого — до того спричинилися завсїгди неправдиві, часто свідомо лживі

інформації, що поширюють люде лівого напрямку проти своїх політичних супротивників. До таких неправдивих інформацій треба однести хотьби те, що ніби Укр. Демократично-Хліборобська Партія складається з поміщиків (вона фактично начислює понад 95% селян).

* * *

Коли розглядати програми правих партій в порівнянні їх до програм партій лівих, то на перший погляд зовсім не кидається в очі така непримирима між ними різниця, щоби виключала можливість співробітництва їх в державнім будівництві України, як це на практиці своїм поступованням довела українська соціалістична демократія.

Так праві укр. партії обстоюють парламентарно-демократичний устрій Української Держави, пятичленну формулу виборів до народнього представництва, всі громадянські свободи; в робітничім питанні признають мінімум соціалістичних домагань (8 год. робочий день, державну охорону й забезпечення робітників і ин.). Не різняться в поглядах на справи фінансів, освіти та громадського самоврядування. Правда, в деякі різниці в політично-національних програмах обох груп, але ті різниці не можна вважати за непримиримі. Так, напр., праві партії не виставляють конечним республіканського устрою Української Держави, а «Союз Хліборобів-Державників» висловлюється навіть за монархію. Але »Народня Партія« напр., вже в першій, артикулі обіжника що до партійної тактики заповідає: »твердо й непохитно додержуватися принципів демократизму, правного ладу й парламентариз-

му*^{*)}. Щож до монархізму «Хліборобів-Державників», то це не є монархізм якогось консервативного, застарілого, реакційного гатунку, — це є «неомонархізм», який обстоє в «Трудову Монархію», а в державнім керівництві надає головну роль «Трудовій Раді Державній», цебто заступництву робітничих (в широкому значінні цього слова) організацій**^{**)}. Під тим зглядом «Союз Хліборобів-Державників» в принципі не відрізняється від найлівіших соціалістичних партій—до комуністів включно. В тім праві партії розходяться з соціалістичними хіба в способах переведення демократичних лозунгів. Тую ріжницю найліпше характеризують такі слова відозви «До громадянства» Української Народньої Партії: «Народ мусить бути нами покликаний до влади, а не до поділу чужої власности, як це робиться до цього часу» (Див. згадані вже «Матеріяли», стор. 32).

Розходяться «праві» з «лівими» в справі церковній, бо всі праві партії мають в програмі автокефалію православної церкви на Україні, тимчасом як соціалістична демократія висловлюється за відділення Церкви від Держави. Але на практиці соціалістичні уряди часів Директорії відступали від тих засад, бо мали в кабінетах міністрів «міністра культів» і підпирали фактично автокефалію української церкви.

^{*)} Матеріяли до програми, тактики й організації Української Народньої Партії. Випуск I. Київ-Відень, 1920. Стр. 25.

^{**)} Див. «До українських хліборобів». Видання ініціативної групи «Українського Союзу Хліборобів-Державників, Відень 1920 р.», стор. 15, а також Вячеслав Липинський: Листи до Братів-Хліборобів в «Хліборобській Україні», збірник I. Відень 1920. р., стор. 42—43.

Що до справи земельної, то тут ріжниця більша. Коли праві укр. партії сходяться зі своїми противниками з ліва в тім, що земля до певної кількості мав бути примусово одібрана від великих власників і віддана безземельному та малоземельному селянству, то в двох точках програми їх основно розходяться. Перше: праві партії домагаються, щоб землю від власників одібрано за викуп (ліві—безплатно). Друге: земля мав перейти на власність працівників, що її обробляти мають —після домагання правих. Що до соціалістичних партій, то світогляду певного, послідовного і для всіх однакового—вони в сій справі не виявляють. Загалом можна сказати, чим «лівіша» партія, тим ближче стоїть вона до повної «соціалізації», яку найпослідовніше проповідують найлівіші С.-Р.

В цих двох точках «праві» стоять на непримиримому становищі. Та життя довело вже слушність їх поглядів; з дрібною земельною власністю мусіли погодитися фактично й формально не тільки соціалістичні уряди Української Директорії, але й комуністичні уряди Лівіна та Рєковського.

Щож до першого пункту (викупу), то безземельні й малоземельні українські селяне стільки разів вже заплатили за землю, на якій працюють—збіжжам, худобсю, окремими хазяйствами (до хатнього урядження й віконних шиб включно), цілими спаленими селами, а що найбільше—морем пролитої селянської крові,—що питання про викуп починає ставати все більше академічно-партійним, бо на практиці народ, раз переконавшись, що то значить земля «за дурно», воліє ліпше заплатити паперовими грішми (яких мав доста) «законному» властителеві, мати на

землю папір—»купчу« і раз на все спокій, а ніж платити такою дорогою ціною чужим найздникам, не знати як довго ще.

Соціалістична демократія звичайно закидав правим українським партіям, що в сій точці вони обороняють поміщицькі інтереси. Цікаво отже як поясняють ту справу самі праві. »Укр. Народня Партія« дав в тій справі вичерпуюче пояснення: Партія »підпірав ідею викупу велико-власницьких земель не з причини моральности й справедливости до покривджених поміщицьких інтересів, а тільки з причини фінансових інтересів Держави, бо тільки таким шляхом можна врятувати нашу валюту в середині й на зовні й положити кінець процесові самочинної примітивної девальвації, яка всею своєю вагою впаде на трудове селянство, робітництво і трудову інтелігенцію. Грошова катастрофа загрожує нам, як натуральний наслідок надмірної продукції революційного грошового станка, вона обезцінить усі грошові знаки, поставить нарід в скрутне становище, бо не буде за віщо купити в чужих краях потрібного нам краму та інших виробів. Крім того, приймючи ідею викупу, ми підриваємо заміри великоземельних реакціонерів до повороту старого режиму і рятуємо наше селянство від їх помсти, а народне господарство рятуємо від руїни« (Обіжник У. Н. П. до партійних організацій, Камінець-Подільський в вересні 1919. р. *).

Та коли на перший погляд може здатися, що різниця між програмами правих і лівих партій загалом не в така велика,—цілком инше вражіння являється при аналізі так-би мовити »пар-

*) Матеріали, стор. 26.

тійної психології«, партійного світогляду, який дає напрям цілій практичній роботі на полі політичному й національному та означає поступовання як самих партій, так і їх вождів.

Соціалістичні українські партії за основу своєї діяльности беруть в першій і найбільшій мірі роботу в напрямі клясовому, — праві-несоціалістичні—в напрямку загально-національнім. Клясова диференціяція, поділ на кляси та углублення клясової різниці в головную ціллю в роботі соціалістичних партій; національна єдність, компроміс між клясами во імя національно-державної ідеї—це не тільки загальні підвалини психології правих партій, але стимул до їх праці, причина й ціль самого їх існування.

«Я насамперед соціаліст,—а тоді вже Українець«—, так заявив київським журналістам лідер українських соціалістичних-демократів і голова Генерального Секретаріату Української Центральної Ради Володимир Винниченко в літі 1917. року в Києві для того, щоби оправдати себе й українську соціалістичну демократію перед закидами, що вона хоче зрадити »єдиний російський революційний фронт«.

Другий видний діяч Укр. С. Д.—Борис Мартос, прем'єр міністр часів Директорії заявив якомсь на Раді Міністрів Української Народньої Республіки, що »коли Україна не буде в усім побудована після програми його партії, то він не хоче ніякої України« *).

І це не були тільки слова перших людей серед української соціалістичної демократії—це була послідовна програма цілої їх практичної діяльности.

*) Д-р. Осип Назарук: Рік на Великій Україні. Відень 1920. Стор. 110.

Тому українська соціалістична демократія ще в Центральній Раді йшла під гаслом оборони «єдиного російського революційного фронту».

Тому чільні мужі Укр. Центр. Ради проф. М. Грушевський та В. Винниченко їздили (в квітні 1917. р.) до голови «совета салдатских депутатов» Таска з запевненням, що Центр. Рада не об'явить «явочним порядком» автономії України—і справді вона не об'явила...

Тому ради спасіння російської держави Генеральний Секретар військових справ У. Ц. Р. Симон Петлюра підписував разом з Керенським наказ про славнозвісний «Тарнопільський наступ» (в червні 1917. р.).

Тому в ті самі часи Генеральні Секретарі У. Ц. Р. Симон Петлюра та Микола Ковалевський (перший У. С. Д.,—другий У. С. Р.) виголошували з таким завзяттям «ганьба!» на невелику ще тоді групу українських самостійників під проводом А. Степаненка, М. Міхновського та ин. (на перших військовому та селянському з'їздах у Києві).

Тому після наказів Генер. Секретаріату У. Ц. Р. в літі 1917. р. українським полком «Богданівцями» було подавлено повстання «Полуботківців», другого таки українського полка, що хотів скинути в Києві московську владу з її відпоручником полковником Оберучевим і всю владу в Києві таї на цілій Україні віддати Українській Центральній Раді.

Тому Центр. Рада за згодою головне української соціалістичної демократії (—бо деякі жидівські представники були проти—) прийняла від Керенського (в серпні 1917. р.) «куцу» автономію для п'яти українських губерній—лише аби не сваритися з московською демократією і не

розривати «єдиного російського революційного фронту».

Тому нарешті українська соціалістична демократія в Укр. Центр. Раді уперто не хотіла проголосити самостійности України, аж поки російські більшовики фактично не примусили У. Ц. Раду оголосити (в січні 1918. р.) 4-й універсал про самостійність України таї то, як пише Голова Центр. Ради і лідер українських С.-Р. проф. Михайло Грушевський: «...по довгих і великих ваганнях..., щоб відпали всякі підозріння на те, що самостійність України буде формою української реакції, чи української національної виключности...»^{*})

Другий лідер української соціалістичної демократії — В. Винниченко пояснює, чому це було так: «...уважали небезпечною для революції ідею сепаратизму, бо вона могла розбити революційні сили всієї Росії»^{**}).

Цілком инша національно-політична ідеологія керувала вже тоді правими партіями.

«... Всякий Українець, котрий бореться за вільну Україну, і всякий чужинець, котрий наше право до повної незалежности фактично визнає—наш союзник, хоч би його погляди в инших справах не відповідали поглядам нашої партії. Всякий український робітник, котрий вирікається ідеї вільної України і тим самим служить чийсь чужим державним чи національним інтересам в Україні, і всякий чужинець, котрий во ім'я цих чужих інтересів на нашій землі виступав проти визвольних змагань українського народу—наш ворог, хоч би по своїм поглядам

^{*}) Проф. Грушевський: Роковини Української Незалежности. (Американське «Нове Життя» ч. 3.)

^{**}) В. Винниченко: Відродження Нації, I, стор. 43—44.

в інших справах (підкреслення мов В. А.) він стояв дуже близько до поглядів нашої партії*).

Так писав Вячеслав Липинський, складаючи програму для «Української Демократично-Хліборобської Партії» в літі 1917. р., саме тоді, може в той самий день і годину, коли В. Винниченко висловлював своє вище наведене сredo перед київськими журналістами.

І ті слова В. Липинського були не тільки його словами, це був сталий світогляд, певний, міцний ґрунт, з якого ніщо, ніякі обставини, в ніяку добу не могли зіпхнути Українців правих—несоціялістичних партій і напрямків.

Тим треба пояснити, що ніколи й ніде праві українські партії не виступали проти соціялістичної Центральної Ради,—навпаки скрізь її обороняли перед нападами не тільки чужоземних демократій і недемократій, а навіть її власних членів, без огляду на те, що Ц. Р. відцуралася від Українців правого напрямку, проголосивши їх ворогами українського народу.

Наведу й до того кілька прикладів.

1. В. Липинський згадує**) як Генер. Секретар У. Ц. Р. С. Петлюра заборонив йому організувати в м. Полтаві військовий загін, що мав стати в оборону Укр. Центральної Ради, і то тільки тому, що В. Липинський був самостійник і „пан-поміщик“. Той «пан-поміщик» скорився наказові С. Петлюри (хоть мав повну фізичну спроможність не коритися), бо С. Петлюра заступав тоді українську владу.

*) *Сергій Шемет*: До історії Української Демокр. Хлібор. Партії (Хлібор. Україна, I, стор. 56.).

**) Листи до Братів-Хліборобів (Хлібор. Україна, I, стор. 10—11).

Я вважаю за корисне вже від мене продовжити ті спогади. Отже, без огляду на таке поступовання супроти нього Симона Петлюри—В. Липинський не переставав і надалі бути найгарячішим оборонцем Центральної Ради проти «советов», що хотіли повалити владу Ц. Ради на Україні. Многократно й енергічно виступав він також проти члена тоїж Ц. Ради салдата Матяша, який тоді завзято провадив усунення влади Ц. Ради і передачі всієї влади до рук неукраїнських «советов». (Пізніше, в грудні 1918. р., той самий вже «колишній член У. Ц. Р.» Матяш організував большевицьке повстання проти Директорії в Константиноградському повіті на Полтавщині).

2. Підчас з'їзду 28-30. квітня 1918. року партія Українських Хліборобів-Демократів не могла погодитися з «Союзомъ Земельнихъ Собственниковъ» через те, що «Союзъ» хотів скинути Центр. Раду, а Хліб.-Демократи стояли конче за компроміс, хоч з як немилою їм через земельну політику, але в кождім разі українською—Центральною Радою. Тимто й скинення Ц. Ради та обрання за Гетьмана П. Скоропадського відбулося 29. квітня—без офіційної участі Української Демократично-Хліборобської партії, бо в той день через заборону німецької влади навіть не могли відбутись призначені збори Хліборобів-Демократів. *)

3. Незапротестовання проти розгону Ц. Р. німецькою владою Х. Д. В. Липинський ставить в вину П. Скоропадському як велику похибку

*) *Сергій Шемет*: До історії У. Д.-Х. партії (Хлібор. Україна, I, стор. 70.).

так само як пізніше оголошення федерації з Росією. *)

Так само актом національно-державної ваги треба вважати протест «Всеукраїнського Союзу Хліборобів-Власників» до ради салдацьких депутатів німецьких військ м. Київ, протест, що відіграв дуже значну роль в завішенню зброї німецькими військами проти війська Директорії. Ось як українські хлібороби несподівано пояснювали тоді своє становище супроти соціалістичної, але української Директорії:

«З тими, що повстали, в розрішенню соціально-економічних проблем у нас мало спільности, навіть більше ворожости, але одно нас з ними об'єднує: вони сини тогож самого, що й ми віками національно-пригнобленого народу; вони плоть од плоті, кров од крові тогож самого многострадального народу, який на протязі своєї історії національно виніс немало страждань і мук.

От через що вони нам рідніші та дорожчі, ніж ті, що зараз разом з Вами розстрілюють їх з гармат та кулеметів...» (**)

Тих хліборобів, що підписали цей протест, шукали московські добровольці в Києві, щоб розстріляти за наведену відозву. Цікаво, що коли Гетьман уступив і Директорія обняла владу над Україною, то від тих самих хліборобів було відряджено делегацію з протестом проти руйницької та анти-державної політики тодішнього уряду, яка політика тяжко відбивалася на працюючому хліборобському населенню. Та

*) В. Липинський: Листи до Братів Хліборобів (Хліб. Україна, I, стор. 8.).

**) Матеріали до програми У. Н. П., стор. 42.

делегация дістала від Директорії буквально таку відповідь; «Ми рішили по жертвувати хліборобами!»

Справді, дальша політика Директорії: скликання «Трудового Конгресу», «трудових Рад» і инш., була жертвою не тільки українськими хліборобами, які туди доступу або не мали, або мали дуже обмежений, з великими перешкодами — ціла та політика безоглядного нищення національного майна, політика безладдя й хаосу була жертвою цілою Державою Українською во ім'я не знати чийх інтересів...

Українська соціалістична демократія заключила з Німцями Берестейський мир ціною майна власне українського хлібороба, бо, очевидно, що ні збіжжя, ні худоби, ні цукру не могли Німцям постачити ані пролєтаріят та безземельне селянство, ані трудова інтелігенція як українська, так і московська та жидівська, яких в той час репрезентувала Українська Центральна Рада.

Отже коли по тім договорі (в кінці березня 1918. року) українські хлібороби домагалися, аби прийнято було до Ц. Ради їхніх заступників, то в тім їм було категорично відмовлено. *)

Далі укр. соціалістична демократія дуже охотно заключав договори як з Польшею (Уряди С. Петлюри), так охотно готова увійти і входить в порозуміння з московськими більшовіками. (Відомо, що В. Винниченко і С.-Д. Чеховський, перший прем'єр міністр часів Директорії, за всяку ціну намагалися заключити договір з більшовіками і в тім напрямку вели енергічні переговори з Чічериним. Пізніше укр. ко-

*) Сергії Шемет: До історії Укр. Х.-Д. Партії (Хліб. Укр., I, стор.68:).

муністи і т. зв. „Боротьбисти“—С.-Р. увійшли в згоду з московськими урядами Раковського.) Укр. соціалістична демократія в тих переговорах і порозуміннях охотно готова принести жертви чим може й не може, як українською територією, так навіть своїми програмовими принципами. Наприклад в переговорах з Польщею соціалістичні уряди С. Петлюри не тільки відмовляються на користь Польщі від Галичини, Холмщини й Волині, але й гарантують привилеї для польських поміщиків на Україні, де вони творять »національну меншість.« Дарма було вимагати українським хліборобам-несоціялістам чогось подібного—їм одмовлювано не раз в більш скромних просьбах, хіба через те, що вони творять на Україні »національну більшість...«

Строга послідовність в національно-політичній програмі не дозволяв правим укр. партіям ніякого компромісу з чужинцями ціною уступок територіальних, чи яких інших.

»Хай Польща віддасть нам всю Русь з Володимиром, Львовом, Ярославом і Перемишлем, бо козаки, поки сил стане, від тієї умови не відступлять«—так казав в 1656. р. польським послам Гетьман Богдан Хмельницький.

І сьогодні після 264 літ нічого додавати до цих слів, а від них відіймати не маємо потреби. Ніяких договорів з ніякими українськими політиками, котріб ці наші споконвічні бажання анулювали й наші землі »відступали«—українська нація не може визнати *).

»Українцеві нема життя ані під Леніним, ані під Пілсудським. Нема життя навіть у тих »українських республіках«, що під патронатом

*) До Українських Хліборобів, стор. 10.

Москви, чи Польщі моглиб на якийсь час повитись.« *)

Так має виглядати поступовання правих партій що до закордонної політики й союзів з сусідами.

Щож до союзів в обороні інтересів класових, на те находимо просту й характерну відповідь в § 7 обіжника У. Н. П. в справах тактики партії:

»Не піддержувати жадного контакту і не входити в жадні порозуміння з партіям, що стоять в обороні великоземельно-власницьких інтересів, бо ті партії виявили свою реакційність, нерозуміння революційної ситуації, нездатність творити державу на нових підвалинах, накреслених революцією, і показалися цілком в протилежних інтересам українського народу, що й спонукало демократичні й національні елементи відколоти від Союзу землевласників і заложити український Союз селян-хліборобів, який і поклав початок У. Н. П.« **)

* * *

Гадаю, що всі вищенаведені уступи з власноручних писань (а не слова противників) і більш або менш всім відомі факти, характеризують в достаточній мірі обидві групи української демократії: соціалістичну—ліву й несоціалістичну—праву.

Резюмуючи все вищенаведене можна сказати, що девізом першої було: »все для соціалізму—ціною інтересів національних!« (українських!); другі, навпаки, піднесли гасло: »все для Української Держави—ціною класових інтересів!«

*) В. Липинський: Листи до Братів-Хліборобів (Хліб. Укр., I.) ст. 41.

***) Матеріали до програми У. Н. П., стор. 25.

Перші за всяку ціну тримали «єдиний революційний фронт», хоча він був і російський, другі намагалися, хоть і безуспішно, витворити єдиний національний український фронт.

Перші все прямували до своєї мети, шукаючи собі союзників і об'оронців серед чужих демократій і недемократій;—знову другі ні на крок не відступали від принципу: «Все для Української Держави, все через український народ!»

Звідси з'явилася й та любов і надія, з якою праві українські партії все звертались до Галичан.

Др. Осип Назарук згадує як в «Подільський період» нашої історії праві політичні групи намовляли П. Диктатора Східної Галичини, аби взяв до своїх рук всю владу від нездатної Директорії. *)

В тіж таки часи Головна Управа У. Н. П. ставить таке між своїми домаганнями соціалістичному урядові С. Петлюри:

«П. 7. Зміну курсу політики відносно галицького уряду й війська, бо виявлене доси відношення до них розламає національну єдність і шкодить будівництву Соборної України.» **)

Найліпше ці відносини до галицького війська характеризуються словами В. Липинського:

«... може одним із наших найбільших національних нещастів останніх часів було те, що соціалістичний республіканський наддніпрянський уряд втягнув у свою національну руйнуючу політику єдність, що ще була лишилася, національну силу й гордість нашу—Галиць у Українську Армію—(підкресл. В. Липинського)—армію, виховану в прийнятій від давна Галичанами само-

*) Рік на Великій Україні, стор. 204.

**) Матеріяли до програми У. Н. П., стор. 39.

стійницькій державній ідеології, армію патріотичну й національну, що одначе в справах наддніпрянських проявила стільки героїчної посвяти й доброї волі, скільки темноти й невідомости.» *)

Як відомо, в дношення С. Петлюри та його соціалістичних урядів до Галичан і до галицької армії було зовсім інше, принаймні в «Камінець-Подільським періоді», тим то й не дивно, що чільного діяча У. Н. П. Миколу Чудинова Бугуна уряд С. Петлюри вкинув до в'язниці, хоча й «без подання причин», і випустив аж по довгій голодівці. **)

Тут до речі буде згадати, що й сама У. Н. П. організувалася в Галичині:—організаційні збори відбулися в Станиславові 15. травня 1919. р.—На Великій Україні У. Н. П. і партія Хліборобів-Демократів все були в напів нелегальному становищу, остання навіть за часи Гетьмана, не гово. ячи вже за часи Центральної Ради. (Див. наприклад, в яких умовах доводилося організувати її з'їзди та загальні збори. Спомини С. Шемета, Хліб. Україна, I, стор. 64, 67, 73).

* * *

Щоб довершити характеристику українських правих партій та організацій, вважаю за слушне згадати в кількох словах про їх чільних мужів.

*) Листи до Братів-Хліб. (Хліб. Укр. I), ст. 15. Коли ця стаття вже була скінчена, прочитав я в ч. 64. «Українського Прапора» (Відень 25. XII. 1920.) «Лист Українського Союзу Хліборобів-Державників до старшин і козаків Української Армії.» Цей лист ще раз підпирає дану мною характеристику українських правих партій.

**) Др. Осип Назарук—«Рік на Великій Україні», стор. 254.

На чолі Української Демократично-Хліборобської Партії стоять широко знані на Великій Україні брати Володимир та Сергій Шемети, Микола Міхновський, В. Липинський. До неї ж належить славнозвісний український публіцист Дмитро Донцов (колишній український С.-Д.).

Відозву «Українського Союзу Хліборобів-Державників» підписали крім С. Шемета та В. Липинського ще Дмитро Дорощенко (колишній С. Ф.—один із найдіяльніших членів Т-ва Українських Поступовців) і Олександр Скоропис-Йолтуховський (таж само оден з перших членів Револуційної Української Партії, з якої потім повстала У. С.-Д. Р. П.).

Найвидніше місце в організації У. Н. П. займає Микола Чудинів (Богун), бувший член центрального комітету У. С.-Д. Р. П., славнозвісний організатор У. С.-Д. гуртів на Полтавщині, близький співробітник і колишній одну-мець і товариш С. Петлюри та В. Винниченка.

Секретарем У. Н. П. є інженер Микола Байер, колишній член партії Українських «Соціалістів-Федералістів».

Цікавим отже в, що до організаторів правих-несоціалістичних партій належать не тільки давно знані українські патріоти-несоціалісти, але також і видатні діячі серед соціалістів, що перейшли до правих партій, очевидно, добре наперед над тим розмисливши.

* * *

Сторонньому читачеві, необзнайомленому з українськими обставинами можуть здатися дивними такі факти:

1-е. Чому українська соціалістична демократія, стоячи при владі в Українській Державі, з

таким завзяттям не пускала до державної роботи правих українських партій? Адже, що писали й говорили «праві» в червні 1917. року, те силою річей мусіли запровадити в життя (може й помимо своєї волі) «ліві», (в січні 1918. року та й пізніше) і колиб «ліві» раніше й послідовніше провадили те, що писали й говорили «праві», то Бог знає, чи такби виглядала тепер Українська Народня Республіка, як вона виглядає?...

2-е. Чому натомість ліві все орієнтувалися (тай доси ще «орієнтуються») на чужинців, головно на московську демократію?

Приводжу пояснення як з одного, так і з другого боку. От як характеризує ті відносини (що до Москвинів) лідер Партії У. С.-Р. проф. Михайло Грушевський:

«Я скажу різко, але справжніми словами: Це духовне холопство, холуйство раба, якого так довго били по лиці, що не тільки забили в нім всяку людську гідність, але зробили прихильником неволі й холопства, його апологетом і панегіристом...—Таким холопством вважаю ту вірність, ту служебність не за страх, а за совість, глибоку й непобориму, поколіннями виховану, яку українське громадянство виявляло, в одних частях менше, в інших більше супроти державних, культурних і національних інтересів Росії й великоруського народу». *)

Ідеолог правих українських партій В. Липинський більш менш так пояснює ті відносини. **)

*) М. Грушевський: На порозі Нової України, ст. 10.

**) Див. цілу його статтю: Українська наддніп. інтелігенція й укр національна ідея (Хліб. Україна I.), особливо стор. 15, 16, 23, 25, 36, 40 й інші.

Надніпрянська українська соціалістична демократія, вихована в московсько-азіатському (не європейському) розумінню соціалізму й демократизму в відірвана від рідного українського ґрунту. Пересякнута московською психологією, втративши свої історичні традиції, вона неможна була вивести свій нарід на шлях національно-державного будівництва. Замість здорового патріотизму, опертого на народнім світогляді та його історичних традиціях, вона видвигнула патріотизм меркантильний,—Україну «розміняла на десятини», убила в народі національну самоповагу, відняла у нього імпульс до національно-державної творчости. Не маючи з початку охоти, а далі сил створити свою державу, не маючи міцного коріння у власному народові,—українська соціалістична демократія могла бути лише посередником між українським народом і чужими урядами—чи то урядами Керенського, Німців, Пілсудського, Антанти,—а чи Леніна, Раковського та інших, яких доведеться. Ціною того посередництва намагалася вона дістати від чужинців владу над українським народом. (Тут здається мені до речі порівняти сучасних українських соціалістів з колишніми «наказними» гетьманами, що діставали булаву від польських крулів або московських царів *В. А.*)

Раз діставши до влади укр. соціалісти хочуть зберігти її за собою за всяку ціну, пустити до співробітництва справжнього українського хлібороба не можуть, бо певні того, що з ним вони не в силі витримати конкуренції.

Справжній український хлібороб, звязаний з українською землею не тільки своєю та батьків працею, але й кровію його дідами (а тепер і ним самим) в її обороні пролитою,—що зберіг

історично-національні традиції, що не спролетаризувався й не зденационалізувався ще—раз взявши владу до своїх твердих рук,—легко вже її не випустить,—а що мав в цілім своїм народі міцне коріння, то не потребуватиме собі піддержки ні від «революційної Росії», ані від «контр-революційної Антанти»,—а тим більше не заплатить за неї такою дорогою ціною. Тому й сусіди та й Антанта волів (бодай поки що *В. А.*) мати на Україні такий милий, молодий і демократичний уряд, що повсяк час готовий їм на всякого рода «уступки» та «концесії», аніж твердий кулак українського «куркуля», котрий не звик дорого купувати, а дешево продавати...

Роля української соціалістичної демократії в державній творчости була отже—руйнуючою. Але зруйнувавши власну державу, вона натомість збудувати нічого не змогла, для тогож, щоб не пустити до влади своїх конкурентів зправа—власне справжнього Українця-хлібороба,—уживала вона союзу з чужинцями зовні, а з середини найбільш могутнього за свої часи засобу—демагогії. Бідного, темного українського пролетара та безземельного або малоземельного українського мужика вдалося, правда, укр. соціалістичній демократії відтягти від правої української демократії шляхом небуточних надій та потурання найнижчим інстинктам маси.—але повернути його до себе, укр. соціалістична демократія не могла, а кинула натомість в обійми московського большевика-централіста, а що найголовніше, хочай по своєму—але московського патріота (підкресл. мов *В. А.*). Скоштувавши раз тих «братніх» «соціалістичних» обійм—український мужик тепер пручається чим дальше,

то все більше. Прийшло каяття, та не знати, чи прийде вороття.

Роля укр. соціалістичної демократії в державнім будівництві України скінчена. Саме тепер отсе, на наших очах перегорнуто сторінку української історії і кожна сторона мав спрможність таї обовязок переглянути свою минулу діяльність та добре розмислити—як над своїм минулим, так і над будуччиною. Якїж перспективи в майбутньому відкриваються для українських партій як »Травих« так і »Лівих«?

»Трьох синів рідних мав сьогодні наша мати—спільна наша людська громада—Україна: хлібороба-гетьманця й неомонархіста, більш або менш соціалістичного інтелігента-демократа й республіканця і пролетаря-большевика та інтернаціоналіста. Мати наша тяжко хвора. Всі сини її погіжнені, кволі, слабосилі, й сильної об'єднующої їх всіх національної ідеї вони досі для громади своєї сотворити були не в силі.

Тільки один інстинкт любови сина-громадянина до матері-громади може подиктувати нашому розумові те, що для врятування України, для зорганізування нашої громади в націю потрібно...«

Такими словами закінчує свої »Листи до братів-хліборобів«—В. Липинський. *) — Яж від себе заключаю хіба ще одним уступом з вірша Гетьмана Івана Мазепи, з котрого я взяв собі епіграф:

Зжалься Боже України
Що не в купі мав сини!..

31. XII. 1920.

*) »Хлібор. Україна« I, стор. 62.